

Kitap Tanıtma :

TÜRK ONOMASTİĞİ

HALİL AÇIKGÖZ*

«A Preliminary Index to Rásonyi's
Onomasticon Turcicum; Dr. Imre
Baski, *Akadémiai Kiado, Budapest,*
1986, 159 s.»

Türkoloji'nin bakir sahalardan birisi de şüphesiz onomastik araştırmalarıdır. Kısaca *isim bilimi* olarak adlandırılması gerekli bu ilim dalı; Türk dili ve tarihi bakımından şahıs ve yer adları ile ilgili bir çok meselenin çözülmesine yardımcı bir araştırma sahasıdır. Türkiye'de Türk Dili Tedkik Cemiyeti'nin kurulmasından önce başlamış olan onomastik araştırmaları arzusu, 2876 sayılı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu kanunu ile yeni bir düzenlemeye kavuşan Türk Dil Kurumu'nun çalışma programına da alınmıştır.

Türk milleti, eski devirlerden beri yer yüzünde başka başka coğrafi sahalarda bir çok devletler ve medeniyetler kurmuş bir millettir. Dolaşısıyla gittiği her yerde ve yaşadığı her çağda münasebette bulunduğu topluluklar ile pek çok medenî alış verişler yapmış, böylece de tarihin az kaydettiği muhteşem bir medeniyet terkininin mirasçısı olmuştur. Onun için, Türkoloji araştırmalarında yer adları ve şahıs adları bakımından bir yığın çözüm bekleyen mesele ile karşı karşıya bulunuyoruz. Onomastik sahasında zaman zaman çalışanlar çıkmıştır. Fakat şimdiye kadar kişi adları ile ilgili toplu bir araştırma yapılmamıştır.

Macaristan'da genç Türkologlardan İmre Baski'nin neşrettiği bir kitap bu mevzuda mühim bir adım teşkil etmektedir. Baski, kitabın ön sözünde 5. sahifede kısaca şöyle demektedir :

* İ.Ü. Edebiyat Fakültesi.

«1932'de Macar İlimler Akademisi, Türk antroponimi ve etnonimi sözlüğünün projesi ile ilgili bir yarışma ilân etti. Bu yarışmanın mükâfatı Lászlo Rásonyi'ye verildi ve böylece L. Rásonyi eserin yazılmasını üstlendi. [bk. Akadémia Értesítő (Akademi Bülteni) cilt. XLII, s. 144, 153-155] Bundan sonra, pek çok fiş çıkardı. Fakat Kolozsvár ve Ankara Üniversitelerindeki uzun çalışmaları ve başka meseleler eserini tamamlamasına engel teşkil etti.

Buna rağmen Türk tarihinin başlangıcından 20. asrın ilk yarısına kadarki kısmını içine alacak şekilde çeşitli Türk boylarının kullandıkları 60.000'den fazla isim ve varyant topladı. Tam eserini işleyeceği sırada 1969'da sağlığını kaybetti. 1984'de ölümüne kadar, çalışmalarına eşi ve genç meslektaşları yardım ettiler.

Bu satırların yazarı *Onomasticon* eserinde on yıldan fazla ona asistanlık etti. Maamafih malzemenin toplanması tamamlandı, kaynakların bibliyografyası bitirildi ve derlemeler bir ön çalışma olarak hazırlandı.

Eser için gerekli olan madde başlarının bir listesi 1979'da Macar İlimler Akademisi Altayistik Çalışmaları Araştırma Grubu'nun desteğinde hazırlandı. Bu listeye dayalı olarak tanzim edilen elinizdeki indeks, listeyi daha kullanışlı hâle getirdi. Etimolojisi kesin olmayan isimleri de indekste alfabe sırasına koyduk. Orijinali bozulmuş bazı isimlerin asıllarını bulmak için yeni araştırmalara ihtiyaç vardır. Yani bu indeks, bir ön çalışma olarak hazırlandı. Bundan sonraki araştırmaların yardımıyla daha iyi şekilde geliştirilip düzeltilecektir.

Profesör Rásonyi'nin *Onomasticon Turcicum* adlı eseri basılıncaya kadar, 20.000'den fazla madde başının toplandığı bu ön indeks, kaynak, devir ve adların kullanılışlarını bildirmediği halde, Türk isimleriyle ilgilenenler için faydalı olabilir, kanaatindeyiz».

L. Rásonyi'nin Türk isimleri ile ilgili çalışmalar yaptığını biliyoruz: «Kuman Özel Adları» *Türk Kültürü Araştırmaları*, TKA Enstitüsü yayımları, 1966-1969 Ankara, s. 141-144.; «Türklükte Kadın Adları» *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1963, 1964 Ankara, s. 63-87. adlı makalelerinde ve «Tarihte Türklük» TKAE Yayınları, 1971 Ankara; «Tuna Köprüleri» TKAE Yayınları, 1984 Ankara vb. kitaplarında yer yer Türk şahıs adları ile ilgili bilgiler vermişti. Ne yazık ki, Türk isimlerine ait derlemelerini tam olarak değerlendirmeye ömrü vefa etmedi. Şimdi onun genç talebelerinden Imre Baski, Rásonyi'nin bıraktığı yerden çalışmaları devam ettirmektedir.

Kitabın tamamı sadece alfabe sırasına konmuş kelimelerden ibaret olduğu için, bibliyografya ile ilgili bilgilere temas etmeyeceğiz. Şimdilik, indekste meydana gelen bir takım değerlendirmelere ve bundan sonra Türk isimleri ile ilgili yapılacak çalışmalarda takip edilmesi gerekli metodlara ait tekliflerimizi sıralayacağız.

İndekste, şivelere göre farklı seslerle işaretlenen isimler, söylenildiği gibi, ayrı ayrı yerlerde alfabe sırasına girmiş bulunmaktadır. İsimlerde meydana gelen ses değişikliklerine bağlı olarak telaffuz edilen adlar aynen muhafaza edilmiştir. Bundan sonraki çalışmada bunların düzeltileceği kanaatindeyiz :

Yol-berdi/Col-berdi	El-aman/İl-aman
Araslan/Urulan	El-keldi/İl-kildi
Yahşi-Murad/Cahşi-Murad	Araslan/Arslan/Aslan
Yani-bek/Cani-bek	Bay-demir/Bay-temir
Rüstem/Urustem	Ay-bergen/Ay-mergen
Uygur/Cuygur	Taktamış/Toktamış
Rum/Urum	Gay-Timur/Kay-temir
El-boldı/İl-boldı	Gara/Kara
El-basan/İl-basan	Benli/Menli
Oçı/Uçı	Baytemir/Vay-dimir
Olça/Ulça	Üsen/Hüseym
Cabay/Sabay	Üzük/Yüzük
	Ürüveyde/Rüveyde

İndekste yer alan bazı yanlış ayrılmış :

Yas-emin, İl-ki-katmış, Rey-han

gibi kelimelerin, Yasemin, İlki-katmış, Reyhan olarak düzeltileceğini tahmin ederiz.

İsimleri tesbitinde eski Türk dili yadigârları ve Türkiye Türkçesi dışındaki şive ve lehçeler esas alınmıştır. Halbuki Türk dünyasının şahıs adları ile ilgili bir derlemede, ihmal edilemeyecek ilk saha Türkiye Türkçesi'dir. Bilhassa seriyye sicilleri, arşiv vesikaları, seyahatnameler, edebî eserler tarihî devreler için isim araştırmalarında mühim birer kaynak durumundadır.

Şahıs adlarında, bilhassa dil bilgisi bakımından çok mühim hadiseler yer almaktadır. Bunları aşağıdaki kategoriler çerçevesinde ele almak mümkündür:

a) Kelimelerin ses yapısı incelenebilir: 1. Ses türemesi, 2. Ses kaynaşması, 3. Ses düşmesi, 4. Konsonant düşmesi, 5. Orta hece vokalinin düşmesi, 6. Vokal değişmesi, 7. Seslerde yer değiştirme, 8. Başta konsonant türemesi, 9. İki vokalın yan yana gelmesi, 10. Konsonant ikileşmesi, 11. Ses benzeşmesi, 12. Aykırılışma, 13. Yuvarlaklaşma, 14. Düzleşme. Bütün bu ses hadiselerinin görülmesinin elbette çeşitli sebepleri vardır. Şahıs adları, Türkçe'nin ayrı şivelerinde ve lehçelerinde farklı seslerle ifade edilen unsurların başında gelir. Yabancı dillerden alınan isimler de zamanla bazı ses değişikliklerine uğramaktadır. Buna bir de Türkçe'nin tarihî devrelerinden bu yana tabii akışı içinde meydana gelen değişiklikleri ekleyebiliriz.

b) Şahıs ismi olarak kullanılan kelimelerin dil bilgisi bakımından değişik yapıda oldukları görülmektedir. Türkçe kök veya gövdelere Türkçe, Mogolca, Farsça ve başka dillerden eklerin getirildiği veya yabancı dillerden alınma isimlere Türkçe eklerin eklendiği tespit edilmiştir. Bu eklerden bir kısmı yapım eki olduğu halde bir kısmı da çekim eki durumundadır. Bütün bu şekillerin incelenmesi gerekir.

c) Bazı isimlerin çeşitli kelime gruplarından geldiği göz önünde bulundurularak, isimlerdeki kelime grubu yapısı ayrıca değerlendirilmelidir.

ç) Şahıs isimlerinin cümle içinde birer temsil ismi olmaktan başka bir fonksiyonları yoktur. Ama insan adlarının manalarının da incelenmesi gerekir.

d) Türk içtimai hayatında ve folklorunda isim koymak, çocuklara ad vermekle ilgili çok geniş bir telakki dairesi bulunmaktadır. Çocuklara ad verirken ne gibi unsurların rol oynadığını, tarihî ve içtimai devrelerin ortaya çıkardığı meseleleri gözden geçirmek ve şahıs isimlerini bu cephelerden de incelemek gerekir.

e) İçtimai topluluklara, zümrelere, bölgelere göre çocuklara isim koymanın getirdiği meseleler incelenmiş değildir.

Imre Baski, L. Rásonyi'nin başladığı bu çalışmanın ilk merhalesini bir indeks hâlinde ortaya koymakla Türkoloji'nin mühim bir sahasına ait bir boşluğu doldurmuş bulunuyor. Eser, bir mukaddime mahiyetindedir. *Onomasticon Turcicum*'a Türkiye Türkologlarının göstereceği ilginin beklenenden çok daha fazla olacağını söyleyebiliriz. Ortaya koyduğu çalışmadan dolayı Imre Baski'yi tebrik ettiğimizi bildirmek bir borçtur.